

Тасымов А.
**Тіл қазынасы – қарапайым
халықтың жады**

Мақалада ана тілінің ерекшеліктері туралы сөз болады. Қазақ тілінің артықшылықтары сараланып талданады. Ана тілінде дұрыс әрі әсерлі сөйлеу мен жазудың маңызы жайлы айтылады. Сонымен қатар тілді оқытудың теориялық та, практикалық та маңызы зор екендігі айтылған. Шетел ғалымдарының қазақ тіліне берген бағалары негізінде ана тіліміздің ең бай, ең таза және ең көркем тіл екендігіне баса назар аударылған. Қазақ мектептері, жоғары оқу орындары жетілген, толыққанды азамат тәрбиелеу жолында еңбек етіп келе жатқаны сөз болады.

Түйін сөздер: тіл, сөз, халық тілі, қазақ тіл білімі, білім, қоғам, мектеп, жоғары оқу орны.

Tasymov A.
**The richness of the language
– the memory of the common
people**

The article discusses the features of the native language. Advantages of the Kazakh language. Says how to speak and write competently in their native language. The article is devoted on defining of importance of the theory and practice of Kazakh language and the statement of foreign and domestic researchers about a condition of Kazakh language, and also examples from the Law on language are given. It is possible to claim that the main objective of an education system at schools and higher educational institutions of our country is to bring up the full-fledged citizen of the republic.

Key words: language, word, people's speech Kazakh linguistics, education, society, school, institution of higher education.

Тасымов А.
**Богатство языка –
память простого народа**

В статье рассматриваются особенности родного языка, анализируются преимущества казахского языка, объясняется, как правильно говорить и грамотно писать на родном языке. Также автором рассматриваются важность теории и практики казахского языка и высказывания зарубежных и отечественных исследователей о состоянии казахского языка, приводятся примеры с Закона о языке. Можно утверждать, что основная цель системы образования в школах и высших учебных заведениях нашей страны – это воспитать полноценного гражданина республики.

Ключевые слова: язык, слово, народная речь, казахское языкознание, образование, общество, школа, высшее учебное заведение.

ТІЛ ҚАЗЫНАСЫ – ҚАРАПАЙЫМ ХАЛЫҚ- ТЫҢ ЖАДЫ

Өз тілінде дұрыс жазып, дұрыс сөйлеу үшін тілдік материалдарды (сөздің негізгі мағынасы мен реңктерін) біліп қана қою жеткіліксіз, сонымен қатар тілдік механизмді, айталық сөздердің тіркесу заңдылықтарын да жете меңгеру керек. Бұл ретте әрбір жас қаламгер ең негізгі мәселе етіп нені айтамын дегенді емес, қалай айтамын, қандай тілдік тәсілдерді қолдану арқылы оқырманның ойына жол табамын дегенді мақсат етіп қойғаны ләзім. Өйткені тіл байлығы – ой байлығы. Ойы бұлдырдың сөзі де бұлдыр. Ұлы Абай айтқандай шығарманың тілі, стилі, ойы, образы бір-бірімен жымдасып, қабысып, айналасы теп-тегіс жұмыр келсе, нұр үстіне нұр. Тек сүйектен өтетін сөздің кейде жүрекке де жетпей жататынын жас қаламгерлер ескерулері керек.

Тілді оқытудың теориялық та, практикалық та рөлі қай заманнан, қай тілде болмасын маңызды проблемалардың бірі екендігі дәлелденген мәселе.

Тіл білімінде қазіргі уақытта кеңінен тараған тілдік элементтер табиғатын тереңірек пайымдауға мүмкіндік беретіні жайлы айтылып келеді.

Қазақ сөздерінің дұрыс жазылуы дегенде барлық сауатты қауым (ғылыми қызметкерлер, оқытушылар, қаламгерлер т.б.) А. Байтұрсынұлы атындағы тіл білімі институтының ғалымдарының авторлығымен жарық көрген қазақ тілінің орфографиялық сөздігін басшылыққа алып отырғаны абзал. Атамыз қазақ қашанда сөздің қасиетіне бас иіп, оның күшті құрал екендігін жақсы білген. Сондықтан болар «сөз тас жарады, тас жармаса бас жарады» деген. Жазу әдеби тілдің берік қазығы деп айтылады, жазылады. «Қаламмен жазылғанды балтамен шауып тастай алмайсың» деген де мақалымыз бар.

Сан ғасыр бойы халқымызбен егіздің сыңарындай бірге жасасып келе жатқан ана тіліміз – ұзақ тарихы бар, ежелден ірге теуіп орныққан дәстүрі бар тіл. Халықтың ауыз әдебиетінің өрен үлгілерінен, өткендегі аты әйгілі ақын-жырауларымыздың шығармаларынан, бұлбұлдай сайраған шешендер өнерінен бүгінгі әдеби тіліміз мирас еткен қыруар сөз байлығы, сөз саптау машығы халықтық тілімізде есте жоқ ерте замандардың өзінде-ақ берік дәстүрдің болғандығының кепілі. Қазіргі әдеби тіліміздің жай-жапсарын бұдан көп дәуір бұрын ел арасына

тараған ауыз әдебиеті нұсқаларының тілімен салыстырар болсақ, олардың арасына бір-біріне соншалық кереғар, алшақ жатқан сөздердің де, дыбыстық белгілердің де, грамматикалық тұлғалардың да жоқ екенін айқын аңғарамыз. Бұлай болуы түсінікті де. Тіпті қазақ арасында әлі күнге жырланып келе жатқан халықтық эпос, жыр-дастандар мен ауызекі сөйлеуде, жазғанда тілге сан рет оралып жататын мақал-мәтел, нақыл сөз біткеннің баршасын былай қойғанда, түркі тілдерінің көбіне ортақ жазба ескерткіштердің бетінен де қазіргі қазақ тілінен тым шалғай жатқан тілдік құбылыстарды табарымыз кемде-кем. Сөз қоры мен фонетикалық жүйесіндегі ерекшеліктері демесек, түркі тілдерінің біріне немесе екіншісіне жақын деп танылып жүрген ортағасырлық біраз түркі жазбаларының тілінің де, грамматикалық құрылысының да қазіргі біздің халықтық тілімізден жырақтап кетер жайы шамалы-ақ. Сонда да болса, бұлармен өлшестіргенде ауыз әдебиетіміздің ең көне деген үлгілерінің өзінің қазіргі әдеби тілімізге жақындығы тонның ішкі бауындай екендігі бәрімізге аян.

Жұрттың көбінің түсінігіндегі халық тілі деген ұғым – аса кең ұғым. Алайда диалект, говор, наречие деген терминдерді бас-басына айтып жатуды мақсат тұтпаған жағдайда осы терминдердің баршасының жинақы бір баламасы ретінде қолдануға ыңғайлы тұратын, орыс тіліндегі лингвистикалық әдебиетте әбден ірге теуіп қалыптасқан народный язык, народная речь (немесе народно-разговорный язык, народно-разговорная речь) деген дәстүрлі термин сөздердің бар екенін тіл мамандары жақсы біледі. Мұның өзі сөз саптаудың терминологиялық деңгейге көтерілген ғылыми зерттеулердегі дәстүрлі бір көрінісі десек те болады. Ос ыңғайдан алғанда қазақ тілі жөніндегі ілім-білімде де бұл ұғымды халық тілі, халықтың ауызекі тілі деп қазақшалап, дәл осы мағынада, дәл осы терминологиялық аяда қолданудың орайы бар.

Қазақ тіл білімінің дамуы сөздердің тек фонетикалық, грамматикалық қатарлары мен морфологиялық жақтарын ескеріп қана қоймай, тілдің барлық сөздік қорын әдеби аспекті де, жалпы тілдік тұрғыдан да ескеруді қажет етеді. Бұл орайда С.Аманжолов, Т.Сауранбаев, М.Балақаев, Ә.Қайдаров, Р.Сыздық, С.Бизақов сынды өзге де ғалымдардың қазақ тілі мәдениеті, тілдік норма, әдеби тіл нормасының қалыптасуы мен дамуы, тілдегі варианттылыққа арналған еңбектерінде қарастырылған, зерттелген.

Ұлан-ғайыр территориямыздың болашақ иелері неғұрлым дүниежүзілік алдыңғы қатарлы

білім-ғылымды толық игерсе өркениетті елдер қатарына соғұрлым тезірек қосылуымызға болады. Ол үшін білім ошағы – мектептен бастап сапалы, жан-жақты терең білім алып шығуы ләзім. Білім алуда өзінің және өзге де тілдерді жетік меңгеру ең басты мәселелердің бірі. Алыс-жақын шет елдердің тілін игеру белгілі-бір қиындықтар туғызса, ана тілін білмеу халық наласын туғызады. Өзге тілдің бәрін біл – өз тіліңді ардақта дегендей, ана тілін толық игермеген жастардан елге жаны ашитын мамандарды күту қиын мәселе. Білім – қоғамды тұрақтандыратын, рухани мұраны сақтайтын, ұрпақты ұрпаққа сабақтастыратын құрал. Халықтың ең үлкен мектебі – ана тілі екендігі белгілі. Ана тілінің бар байлығын оқу-ағартуда жүйелі пайдалана алса қазақ әлемге өзі-ақ танылады. Білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар, түрліше кәсіптік бағдарла-маларға негізделген жаңа типтегі оқу орындарының пайда болуы болашақ мамандарды даярлау ісіне нақты талаптар қоюда. Болашақ мамандарды даярлаудың маңыздылығы маманның жеке тұлғасы мен қызметіне деген осы заманғы талаптармен сипатталады. Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмаса керек. Қазақ тілінің әсем де әдемілігі, сөздік қорының молдығы, мұнтаздай тазалығы шексіз шешендікке жетектейтіні жөнінде өткен ғасырда өмір сүрген түрколог ғалымдардың назарын аударған. Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсариннің «Маған жақсы мұғалім бәрінен қымбат, өйткені жақсы мұғалім – мектептің жүрегі» – деген. 1832 жылы француз ғалымы А.Һанри де Манси өзінің «История древних и новых литератур, наука изящных искусств» деген кітабында: «Қырғыз (қазақ А.Т) тілін түркі тілдерінің ішіндегі ең таза тілдердің бірі» десе, В.В Радлов 1880 жылғы «Средняя Зарафшанская долина» атты мақаласында: «Қазақтардың тілі ұшқыр да шешен, ойнақы да өткір, сұрақ пен жауаптары орынды, кейде таңғаларлықтай және бәрі де, тіпті оқымаған сауатсыздарының өзі де, өз тілін өте жетік меңгерген...» – деп жазған болатын. Ал татар ғалымы А. Сағди «Тіл, әдебиет, жазу, әм олардың өсулері» атты кітабында: «Қазіргі ең таза, ең бай, ең табиғи және бұзылмай, бұрынғы қалпында сақталып қалған бір тіл болса ол да қазақ тілі және қазақ әдебиеті, шын ғылым үшін біз бұны ашық айтуымыз керек» – деген. Кезінде ұлы орыс ғалымы С.Э.Малов: «Түркі халықтарының ішіндегі ең суретшіл, бейнелі тіл – қазақ тілі. Қазақтар өзінің шешендігімен, әсем ауыз әдебиетімен де даңқты» деп тегін айтпаса керек-ті.

П.Т. Мелиоранскийдің қорытынды сөзі: «Қазақ тілін зерттеуші барша ғалымдардың бір ауызды пірікірінше ол түркі тілдерінің ішіндегі ең таза, ең бай тіл деп есептейді» («Краткая грамматика казах-киргизского языка», ч.1 СПб. 1984г.). Сөз – көркем әдебиет тілінің көріктеу құралы, көркем суреттің бояуы. Сөздің ондағы нәрі, көріктеу қызметі ұстаздардың, қаламгерлердің соларды жұмсай білу шеберлігі деңгейінде танылады. Ана тілінің лексикалық байлығын жете меңгеріп, оны орын-орнына пайдалана білу, сауатты жазу үлгісін жетілдіруде ана тілінде шыққан сөздіктердің алатын орны ерекше. Тіл ұстартудың бір құралы – сөздіктерге үнемі жүгініп отыруды әдетке айналдырған жөн. Елбасының алға қойған зор міндеттерін іске асырушылар – жастар. Олай болса, сол жастарға сапалы біліммен қатар, салауатты тәрбие беру университетіміз бен ұстаздарға байланысты. Оқыту тек білім берумен шектеліп қалмай, тәрбиелеу мақсатын да қамтуы тиіс. Себебі, оқыту теориясы студенттерге білім, іскерлік пен дағды қалыптастырумен бірге, олардың шығармашылық қабілетін дамытуды қамтамасыз ететін тәрбиенің біртұтас бөлігі және жеке тұлғаны қалыптастырудың маңызды құралы.

Оқытудың ғылымилығы, өмірмен байланыстылығы, жүйелілігі мен пәндердің бірін-бірі толықтырып жетілдіруі нәтижесінде білім мен біліктілігі шындала түспек, студенттердің техникалық шығармашылығын дамытудың негізгі шарттарының бірі – білімді қалыптастыруға көбірек әсер ететін пәнаралық жүйелі түрде іске асуы керек. Университетіміздің филология факультетінің филолог боламын деген әрбір түлегі сұранысқа ие болғысы келсе мемлекетіміздің түрлі салаларында жұмыс істей білуі қажет.

Қазақстан Республикасының «Жоғары білім беру туралы» заңының тоғызыншы бабында «Жоғары оқу орны мамандарды даярлауда білімді, ғылым мен білімді ұштастыруы оқытудың белсенді әдістері, жаңа ақпараттық технологиялар кешенін қолдана отырып дараландыру негізінде студенттердің шығармашылық, практикалық қабілеттерін таныту, қалыптастыру және дамыту үшін мүмкіндіктер туғызу арқылы жүзеге асырылады» – делінген. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына тікелей байланысты. Ел президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» атты халыққа жолдауында мемлекеттің мерейін өсіріп, іргесін бекітерлік ұзақ мерзімді басылымдар

қатарында, ерекше орында білімнің айтылуы да сондықтан. Өйткені адамзат тарихы, тағылымы осыны дәлелдеп отыр. Білім қадірін біздің халқымыз ерте түсінген «Бақыт жолы тек білімнен табылар» дейді Ахмет Игүнеки бабамыз. Қазақстан Республикасының сәулелі болашаққа бастаған алғашқы шешуші қадамдарының бірі – 1991 жылдан бері жүріп жатқан білім реформасы Ұлттық білім жүйесінің ең басты мақсаттарын жүзеге асыру үшін белгілі ғалым, педагогтардың, білікті мамандардың қатысуымен жаңа «Білім туралы» заңының жобасы жасалды. Жалпы, әр мемлекеттің ұлттық білім жүйесінің өзіне тән үлгісі сол елдің экономикалық дамуына, халқының тарихи тағылымына, мәдениетінің деңгейіне сәйкес болады.

Қазақ мектептерінің, жоғары оқу орындарының басты мақсаты – жетілген, толыққанды азамат тәрбиелеу. Ұлттық тіліміздің тамаша тарихы, сипаты мен танымдық жағы, тағытағылары жайлы талай-талай ғылыми зерттеулер жазылып келеді, жазыла бермек. Халқымыздың қатынас құралы – әдеби сипаты, тіліміздің ежелгі тарихы, рухани байлық қоры ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіліп, жалғастырылып келгені баршамызға аян. Ғалымдардың қоғам талабына сай жүргізіліп жатқан өзгерістерге тән жоғары оқу орындарында, әлемдік стандартқа сай мамандарды дайындау үшін күш жігерлерін ғылыми тұрғыда байланыстыра отырып қызмет жасауда. Тіл қазынасын анықтаудың бірден-бір объективті жолы – ол ғасырлар бойы қалыптасқан қарапайым халықтың жады. Жоғары оқу орнындағы оқу тәрбие үдерісін жетілдіру мен мамандарды дайындау сапасын жақсартуда әдістемелік жұмыстың маңызды екенін ескеру қажет, зерттеу қызметінің әдістері мен амалдарды түсіне білуі керек. Зерттеушілік әдісін қолдану қажеттігі студенттің білім алу үдерісінде қоршаған ортасына қызығушылығымен түсіндіріледі.

Қазақстан Республикасының «Тілдер туралы» заңында: Тіл ұлттың аса ұлы игілігі әрі оның өзіне тән ажырағысыз белгісі, ұлттық мәдениеттің гүлденуі мен адамдардың тарихи қалыптасқан тұрақты қауымдастығы ретінде ұлттың өзінің болашағы – тілдің дамуына, оның қоғамдық қызметінің кеңеюіне тығыз байланысты» делінген. Тіл арқылы рухани байлығымызды менгереміз. Өзіміз танып қана қоймай, сол асыл қазыналарымызды әлемге танытамыз. Әлемді танимыз. Тіл халықтың жады, сәні, тұтастай кескін келбеті, болмысы. Адамды мұратқа жеткізетін – ана тілі мен ата дәстүрі.

Әдебиеттер

- 1 Байтұрсынұлы А. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы, 2013.
- 2 Байтұрсынұлы А. Тіл тағлымы. – Алматы: Ана тілі, 1992
- 3 Балақаев М. Қазақ әдеби тілі. – Алма-Ата, 1987.
- 4 Сыздық Р. Қазақ тілінің анықтағышы. – Астана: Елорда, 2000.
- 5 Сауранбаев Н. Қазақ тіл білімінің проблемалары. – Алматы, 1982.

References

- 1 Baytursynuly A. Qazaq til biliminiñ мәseleleri. – Almaty, 2013.
- 2 Baytursynuly A. Til taǵlymı. – Almaty: Ana tili, 1992
- 3 Balaqayev M. Qazaq әdebı tili. – Alma–Ata, 1987.
- 4 Sızdıq R. Qazaq tiliniñ anıqtaǵışı. – Astana: Elorda, 2000.
- 5 Sawranbaev N. Qazaq til biliminiñ problemaları. – Almaty, 1982.